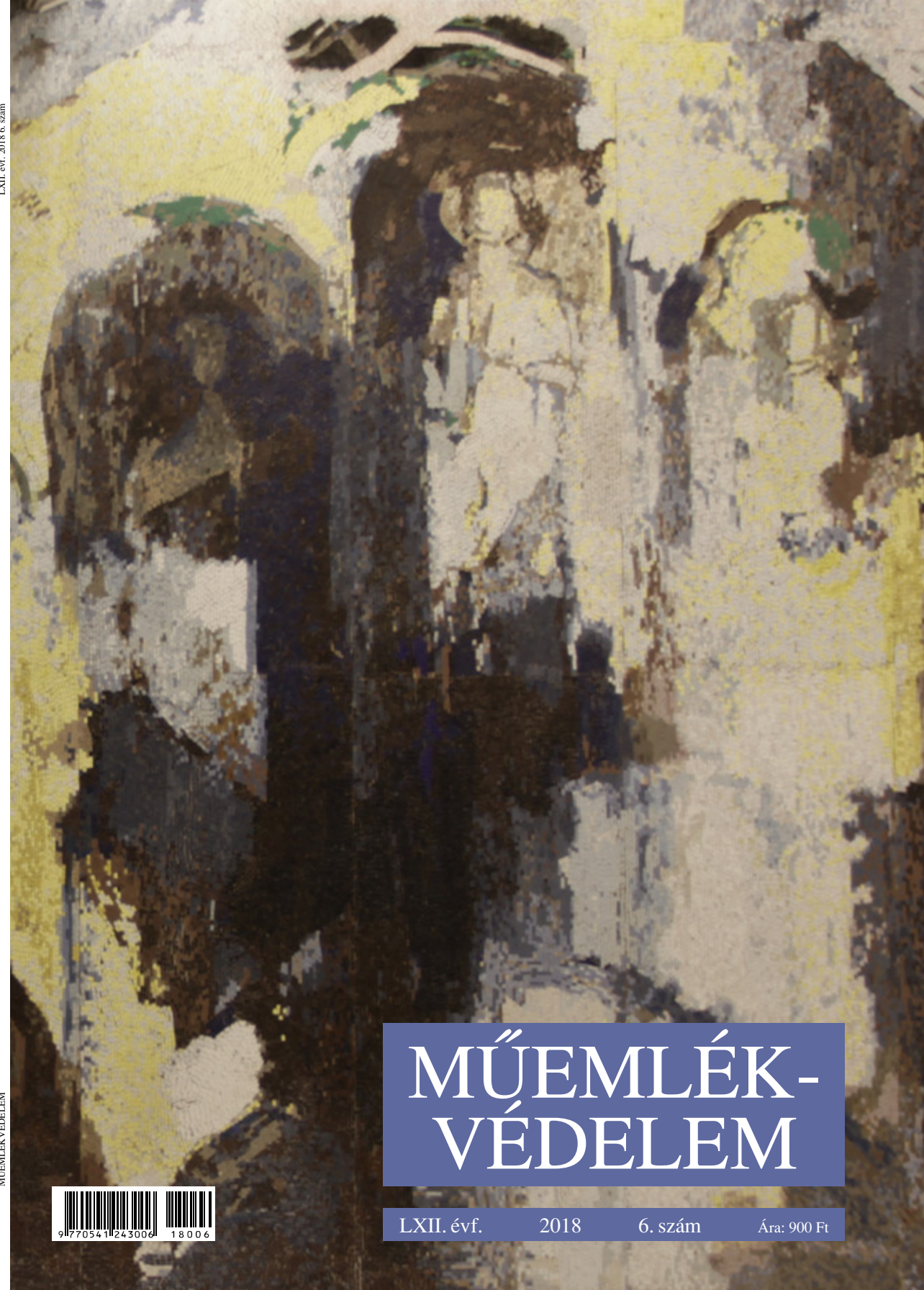

LXII. évf. 2018. 6. szám

MŰEMLÉKVÉDELEM

MŰEMLÉK- VÉDELEM

9 770541 243006 18006

LXII. évf. 2018 6. szám Ára: 900 Ft

MŰEMLÉKVÉDELEM

A MAGYAR MŰEMLÉKVÉDELEM FOLYÓIRATA

LXII. évf.

2018

6. szám

Alapította: Gerő László

Szerkesztőbizottság: Bozóki Lajos, Galik Gábor, Krähling János, Ritoók Pál,
Újlaki Zsuzsánna, Velladics Márta, Veöreös András

Főszerkesztő: Vukoszávyev Zorán

Szerkesztőségi asszisztens: Lengyel Zita

Szerkesztőség: Miniszterelnökség – Társadalmi és Örökségvédelmi Ügyekért Felelős Helyettes Államtitkárság –
Kulturális Örökségvédelmi és Kiemelt Fejlesztési Főosztály
1014 Budapest, Táncsics M. u. 1.

Telefon: 795-3273, e-mail: zita.lengyel2@me.gov.hu

Előfizetésben terjeszti az Építészeti Tájékoztatói Központ Kft. Előfizetési díj 2018. évre: 5000,- Ft
Példányonként megvásárolható az ÉTK Kft. könyvesboltjában (1074 Budapest, Hársfa u. 21.) és bizományosoknál
(FUGA; TERC Kft.; Írók boltja). Egy szám ára: 900,- Ft

TARTALOMJEGYZÉK / CONTENT

Bódyiné Máthé Ildikó: Adalékok és párhuzamok a kisbéri plébánia, egykori vendégfogadó épületének történetéhez / <i>Additions and parallels to the history of the parsonage, a former inn, in Kisbér</i>	381
Bozóki Lajos – Bíró László: Gondolatok Bélapátfalva apátsági templomáról / <i>Reflections on the abbey church of Bélapátfalva</i>	393
Bazsó Gábor – Mándl Evelin: Polgári lakáskultúra az 1920-as évek elején – Löffler Béla négy háza / <i>Bourgeois housing culture in the early 1920s – Four houses of Béla Löffler</i>	411
Prakfalvi Endre – Tarjányi Viktória: A Pécs-postavölgyi Szent László római katolikus templom / <i>St. Ladislaus Roman Catholic church in Pécs-postavölgy</i>	426
Rekonstruált műemlékvédelem / <i>Reconstructing monument-protection</i>	
Vukoszávyev Zorán: A váraszói templom 1964. évi helyreállítása / <i>Reconstruction works on the romanesque church of Váraszó in 1964.</i>	437
Jelentés / <i>Report</i>	
Tóth Árpád: Főnixmadárként feltámadó szakrális tér a budai szerbek püspöki templomából / <i>Sacred space resurrecting as a Phoenix bird from the episcopal church of the Buda</i>	447
Vukoszávyev Zorán: Az elrendelt pillanatról – egy templom megújulása kapcsán / <i>On the moment ordained – in connection with the renewal of a church</i>	451

A folyóirat tanulmányai lektoráltak.

*A borítón a Táncsics M. utca 1. aulájának északi falán lévő mozaik (Domanovszky Endre, 1971),
a belső borítón az utca felőli lépcsőház fordulójában lévő falikárpit látható (Thúry Mária, 1973)*

Lapalapító: Miniszterelnökség

A folyóirat az Építészeti Tájékoztatói Központ Kft. gondozásában készül

Felelős vezető: Mohr László ügyvezető igazgató

Kiadói szerkesztő: Karácsony Tiborné kiadóvezető

1074 Budapest, Hársfa u. 21. Telefon: 06-30-278-4247, e-mail: e.karacsony@etkkft.hu

Tipográfia: WOW Stúdió Kft.

Nyomdai munkák: Séd Nyomdaipari Kft.

Azonossági szám: 9/2019

INDEX: 25 585 ISSN: 0541-2439

AZ ELRENDELTE PILLANATRÓL – EGY TEMPLOM MEGÚJULÁSA KAPCSÁN

Vukoszávlyev Zorán PhD

Okleveles építészmérnök, műemlékvédelmi szakmérnök. Egyetemi docens a BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszéken. Kortárs építészettel, korszerű örökségvédelemmel, műemlékvédelemmel foglalkozik, műemléki tervezési szaktanácsadó. 2015-2017 között a Miniszterelnökség (Forster Központ) Műemléki Tanácsadó Testületének elnöke. 2017-2018 között a Miniszterelnökség Kulturális Örökségvédelmi és Kiemelt Fejlesztési Főosztály helyettes vezetője, a Műemléki és Régészeti Osztály vezetője. A Műemlékvédelem tudományos szakfolyóirat főszerkesztője.
e-mail: zoran.vukoszavlyev@gmail.com

ON THE MOMENT ORDAINED – IN CONNECTION WITH THE RENEWAL OF A CHURCH

In 2015, in response to the challenge of the importance of moments, the program committed to the preservation and renewal of Hungarian culture in the Carpathian Basin was (re)initiated, the cross-border pillar of which is the Rómer Flóris Plan managed by the Teleki László Foundation. In the framework of the program, with the intent of passing on our culture to the next generation, the theoretical works of monument preservation specialist architects, archaeologists, scientific researchers and restorers prepared on a high professional level could be realized in many places thanks to the manual work of masonry masters, carpenters, roofers and specialist restorers. A community's present is always linked to a specific place and (past) events with time horizon. Inhabited space and experienced time are necessary for a community, a group of people, or a nation for perceiving its own existence and for defining its own identity. It is time to take actions.

1. kép Átépítések, toldások, kiegészítések – az idő rétegei a levert vakolat alatt

Ideje az építésnek. A Prédikátor Salamon Könyve 3. alatt ezt találhatjuk: „1. Mindennek rendelt ideje van és ideje van az ég alatt minden akaratnak. ... 3. Ideje van a megölésnek és ideje a meggyógyításnak; ideje a rontásnak és ideje az építésnek.”

2. kép A feltároló boronafalás szerkezet, kibontott tornác

A kassai születésű *Márai Sándor*, aki a két világháború közötti magyar irodalom kiemelkedő alakja, 75 évvel ezelőtt született Füves könyvében így ír a pillanatok jelentőségéről:

„Vigyázz arra, hogy ne mulaszd el a pillanatot, amely csak a te pillanatom, műved kivételnek végszserűen kijelölt időszaka. Kényelem, szöszmötölés, gyávaság, lustaság néha késleltetik feladatod kivételét, noha szíved mélyén tudod jól, hogy az idő telítve van azzal, amit rajtad keresztül el akar mondani, s egy pillanatot sem mulasztasz, mert elmondja más helyetted, s nem úgy mondja el, ahogyan te jónak és igaznak hiszed. Tudományban, művészetben, irodalomban, közéletben vannak ilyen sürgető pillanatok, mikor egy igazság megérett és ki kell mondani. S ha úgy érzed, végszeten éppen téged jelölt ki e feladatra a sors, ne késlekedj, mint a rossz színész, aki elmulasztja a jelenet végzavát.

Nemcsak műved van, az idő is van. S az időn belül meg van a te pillanatom, melyet nem szabad elmulasztani.”¹ (1. kép).

2015-ben a pillanatok jelentőségének kihívására válaszul indult (újra) útjára a Kárpát-medencei magyar kultúra megtartásában és megújításában elkötelezett örökségvédelmi program, melynek határon túli pillérét, a Rómer Flóris Tervet a Teleki László Alapítvány gondos munkával látja el azóta. *Diószegi László* vezetésével műemlékes építésszek, régészek, tudományos kutatók és restaurátorok magas szakmai színvonalon elkészített elméleti munkája a kőművesmesterek, ácsok, tetőfedők és szakrestaurátorok

3. kép A falak megemelésével, a teljes templom felemelésével lehetett elkészíteni az alapozást

4. kép Konzerválás, restaurálás, rekonstrukciós pótlás

kétkezi munkájának köszönhetően számos helyen valósággá válhatott e kultúrát továbbörökítő szándék – ennek tanúbizonysága a tiszabökényi templom is.

5. kép Homlokzati szoknyatető visszaépítése, az egykori könyökfák csaphelyeiből visszakövetkeztetve, analógiák alapján

6. kép Rekonstruált belső tér – megújulva is történetiséget közvetít

7. kép Láthatóvá vált tornác-támasz

8. kép A bejáratú kapu – évszázadok óta használják

A templom története e mesteremberek munkájának hála tovább írható, jelenléte pedig a közösség által továbbra is megélt valóság. Valóság, mely az emlékezetre támaszkodhat, megidézheti azt, de csakis a közösség által élhet tovább. *Jan Assmann* vallástörténész szerint az emlékezet folyamatossága térbeli és időbeli kötöttséggel bír.² Egy közösség jelene mindig egy konkrét helyhez és az időtávlatokkal bíró (múltbeli) történésekhez kötődik. Lakott tér és átélt idő kell ahhoz, hogy egy vallási közösség, egy népcsoport, egy nemzet önnön létét érzékelhesse, önazonosságát meghatározhassa.

E templomban e helymeghatározás megtörtént egy közösség, egy népcsoport, egy nemzet által. Mindenki a maga idejében, saját eszközei által, egy gondolat által vezérelve cselekedett, hogy a templom sorsfordulói közt a 2014-es évet említve a visszatálálásra és általa a közös emlékezet tisztázásán keresztül a jövőre tekinthessünk. A '80-as évek elején tudatosan eljellegteletítették az épületet, több évszázados múltjára emlékeztető jegyeit vastag vakolattal letakarták, díszes nyílásait elfalazták, tornácát elburkolták, tetőformáját lecupaszították. Az építésszek, a műtörténettel foglalatzkodók, a kultúrájukat ismerők tudják, hogy e részletekből az egész egységessége épül fel – e jól felismerhető egységességből a történetiség válik olvashatóvá.

Az emlékezés sarokköveit tárta fel a kőműveskalapács ütéseivel *Káldi Gyula*, hogy a vakolat alatt sejteni vélt múlt emlékeit (újra) napvilágra hozza (2-4. kép). Az általa vezetett mesteremberek mindegyike saját tudásával és képességeivel gazdagította a folyamatot, mely a templom, e tölgyfa-gerendákból rótt építmény értékeit megelé, restaurálta, szükség szerint elemeit kicserélve stabilizálta. A pillanat jelentősége által elvárt „*cselekvés ideje*” volt az utóbbi 3-4 év, melyben az újra megélt történelem/történet továbbírásának felelőssége is a munkálkodók sajátja volt. A láthatóvá vált adottságok, a gondosan értékelt fragmentumok és az alapos tudományos kutatás által rekonstruálható volt a templom formája: a nyitott harangtér, a kettős, ún. „*szoknyás*” tetőforma, a lépcsőzetes tetőzetű tornác, de a templombelsőben a babinec és a boltozat eredeti formája is láthatóvá vált³ (5-6. kép). Utalva Assmann értelmezésére: ami itt minket körülvesz, az azonosítható formájával nemcsak egy fizikai környezet, hanem anyagi létével létrejöttének korához, az 1770-es évekhez is visszaköt bennünket időbelileg (7-8. kép). A térbeliség tehát időbeliséggel társul, az időtávlatban egy kulturális

9. kép Forma és identitás

hagyaték táru! fel: a templomot építő közösség történelmi akarata, a népcsoport társadalmi környezete, a Kárpát-medencei kultúra negyed évezredes történetisége. E minket körülvevő fragmentum által nemzetünk hagyománya (9. kép).

A cselekvésnek ideje volt. (A *Prédikátor Salamon Könyve* 3. 11.) „És mondek magamban: az igazat és a hamisat megítéli az Isten; mert minden ember akaratjának ideje van, és minden dolognak ó nála.”

A cselekvésnek ideje van.

JEGYZETEK

1. Márai Sándor: *Füves Könyv*. Helikon Kiadó, Budapest 2002. 101.
2. Assmann, Jan: *A kulturális emlékezet*. (Ford.: Hidas Zoltán) Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 2013. 39-40.
3. A felújítás részleteiről, az eredet-forma megtalálásáról számol be: Káldi Gyula: Tiszabökény. Görögkatolikus templom. In: Kollár Tibor (szerk.): „... ideje az építésnek ...” A Rómer Flóris Terv műemlék-helyreállításai. Teleki László Alapítvány, Budapest 2018. 211-215.

Műemlékvédelem kilátással a főszekesztői szobából 2018. december 28.

AUS DEM INHALT

Ildikó Bódyiné Máthé: Ergänzungen und Parallelen zur Geschichte des ehemaligen Gasthofs, heute der Pfarrei Kisbér

Das Gebäude der Pfarrei in Kisbér steht am städtebaulich und stadtbildlich bedeutendsten Ort des Stadtzentrums, in der Kreuzung zwei Hauptlinien, an einem historisch entwickelten Platz, neben der am Ende des 18. Jahrhundert, 1783 errichteten römisch-katholischen Kirche. Das Gebäude wurde zum Zeitpunkt des Baus der Kirche vom Gasthof zur Pfarrei umgebaut, also es ist ein früheres Gebäude. Das barocke Raum- und Gewölbesystem aus dem 18. Jahrhundert blieb erhalten und maßgeblich trotz späterer Umgestaltungen. Ihre Größe, das Gewichtsverhältnis der kleineren öffentlichen Gebäude der Barockzeit, ihres Gewölbesystem, der Keller und das Erdgeschoss bewahren ihre Hauptelemente aus der Bauzeit. Ihre Besonderheit ist, dass der Brunnen im Keller, der dem ehemaligen Gasthof diente, und der ehemalige Wasserlift, der das Wasser vom Brunnen zum ehemaligen Schenk, das heißt zum südwestlichen Eckzimmer des heutigen Erdgeschoss‘ führte, erhalten geblieben ist. Der Umbau zu Beginn des 20. Jahrhunderts verwischte das barocke Raumsystem nicht unumkehrbar, und bereicherte das Gebäude heute mit schützenden architektonischen Einzelheiten. Ihre ehemalige Bedeutung zeigt die Lage, die Größe und die verwendeten baufesten Stoffen (Ziegel). Weitere Informationen über dem mehrperiodischen Gebäude. 381

Lajos Bozóki – László Bíró: Gedanken über die Abteikirche von Belpátfalva

Die Forschung der Abteikirche von Belpátfalva ist bis heute unvollständig, es ist in mehreren Punkten nicht beruhigend geklärt, immerhin die geplante denkmalpflegerische Restaurierung der Kirche, beziehungsweise ihre Zurücksetzung in die Mittelalter (De-Barockisierung?, Re- Mediävalisierung) wirft solche theoretische Fragen auf, ob es absoluter denkmalpflegerische Wert gibt, beziehungsweise ob den „Antiken-Wert“ von Riegel vom denkmalpflegerischen Wert abziehen kann, und ob wenn etwas „nur Antiken-Wert“ hat, ist es schon nicht wirklich Wert? Muss man das bisherige Wertsystem revidieren und kann man der nachherige barock architektonische Zusatz wertlos sein gegen die als absoluten Wert behandelte mittelalterliche Architektur? Ist es möglich, im Namen der retrospektiven Rekonstruktion des mittelalterlichen Kunstwollens Gebäudeteile aus der Barockzeit und aus dem 19. Jahrhundert, die Empore, die Sakristei (so die Gewölben auch?), beziehungsweise die Einrichtungsstücke aufzuopfern? Wird der denkmalpflegerische Wert einer historischen Einrichtung durch ihre historisch-ästhetische Qualität oder ihr Verhältnis zur Erinnerung an die universelle Kunst beeinflusst? Die im 19. Jahrhundert aufgeworfenen theoretischen Fragen scheinen wieder aktuell zu sein, und es stellt sich die Frage, ob István Möller's 1925 formulierter wiederherstellender Ansatz „Alle Zeitalter sollten in ihren unveränderten Authentizität belassen und respektiert werden.“ noch aktuell ist? 393

Gábor Bazsó – Evelin Mándl: Wohnkultur der Bürger am Anfang des 1920-er Jahres – Vier Häuser von Béla Löffler

In unserem Artikel möchten wir auf die Interieure des 20. Jahrhunderts aufmerksam machen und ein wahres Juwel präsentieren, das im Kreis der Architekten und Kunsthistoriker noch nicht bekannt war. Das Interieur in der Kartács Straße repräsentiert auch einen der herausragenden Architekten und Innenarchitekten der Jahrhundertwende, Béla Löfflers spätes Werk in Ungarn.

Das Haus in der Kartács Straße ist im Vergleich zu Béla Löfflers früheren Werken der Jahrhundertwende zurückhaltender und zeigt nicht nur den individuellen Geschmack des Bauherrn, sondern auch den allgemeinen Einstellungswandel der Nachkriegszeit. Für einen Teil der Gesellschaft waren die fröhlichen Friedenszeiten mit den historischen Stilen verbunden, und statt sezessionistischer Bestrebungen wollten sie es zurück. Die Architekten, die zuvor zu den verschiedenen Strängen des Jugendstils gehörten, bewegte sich nach dem Neo-Barock, der zum provinziellen barock Formen und Einzelheiten aus der Zeit Maria Theresia und Joseph II. erinnert. Die beiden Erkerfenster an der Hauptfassade, das Eingangstor und die Anwendung von Girlanden des Hauses in Angyalvöld erinnern an die Atmosphäre der Barockstädte wie Gyöngyös. Der Eingang, aber auch die aufkommenden geometrischen Motive und Detailformen sind individuelle Kompositionen im Verständnis des

Art-Deco-Stils. Die Innenräume der Kartács Straße sind sowohl in ihrer Unversehrtheit als auch in der Anzahl der erhaltenen Elemente herausragend. Das Gebäude, sowohl außen als auch innen, repräsentiert perfekt den ehemaligen Lebensraum einer Ära und seiner Industriellen. 411

Endre Prákfalvi – Viktória Tarjányi: Sankt Ladislaus Kirche, Pécs, Postavölgy

Nach dem Entwurfsprogramm wurde die römisch-katholische Kirche von Pécs, Postavölgy anstelle des liquidierten Friedhofs in Balokány-liget gebaut und musste sich ihrer Größe anpassen. Das Maßkriterium bildete das Rückgrat der nicht kodifizierten, aber streng einzuhaltenden Kriterien des Landeskirchenamtes (AEH): Der Bau einer neuen Kirche wurde mit der Ersetzung einer alten Kirche mit gleichen Grundfläche gestattet. Der Auftrag für die Gestaltung von Architektur- und Inneneinrichtungen wurde schließlich von József Getto gewonnen. Die Kirche ist herausragendes Werk des Lebenswerks von József Getto und es kann man auch zu den Hauptwerken unserer sakralen Architektur während des Sozialismus zählen. Der Architekt kehrte zum Geist seinem zwei Jahrzehnten früheren konstruktivistischen Gebäudes, zum meteorologischen Observatorium auf dem Misina-Dach zurück. Der ästhetische Wert des Sankt Ladislaus Kirche beruht auf der Struktur, dem logisch erweiterten Raum- und Massenbildung. Aus der Geschichte des Gebäudes ist bekannt, dass der Auftraggeber und der Architekt auf der klassischen Weise arbeiteten zusammen, so entstand ein Domus Dei mit solchen Werten, die das Gebäude in Postavölgy zu einem herausragenden Stück ungarischer Architektur machen. 426

Zoran Vukosavljev: Die Restaurierung der romanischen Kirche in Várszö im Jahr 1964

Die Arbeit des Denkmalschutzes brachte immer mehrere Werte unserer Architektur aus der Árpád-Zeit ans Licht unter den Schichten des Untergangs, der Vergessenheit und der Umbauten späterer Zeiten, und damit wird das Bild, das über dem Antlitz unserer Kultur unserer mittelalterlichen Architektur vor uns kommt, immer reicher. Die Überreste der Kirche aus dem 12. Jahrhundert in Várszö, die verborgene, kleine Bergbaugemeinde im Komitat Heves, ließ bevor der Restaurierung nicht viel davon merken, dass sie eine der Edelsteine unserer romanischen Architektur ist. Im 19. Jahrhundert wurden einige von ihrer Teile abgerissen und sie wurde drangestückelt mit der Verwendung der geschnitzten Steine als Mauersteine, sie wurde mehrmals repariert, dann 1912 ihrer Mauer wurde gerissen, darum wurde sie geschlossen, zuletzt wurde sie 1948 abgebrannt. Das OMF beschäftigte sich schon 1958 mit der Frage der Restaurierung, doch erst 1963 begannen die Forschungs- und Erkundungsarbeiten des Architekten Ferenc Erdei und des Archäologen Béla Kovács. Als Ergebnis bestimmten sie, dass die Westseite der Kirche ein Zusatz aus der Barockzeit ist, der größtenteils aus den Steinen, die aus dem Abriss des romanischen Gelson und der westlichen Schildmauer stammen, besteht. Im Laufe der Forschung wurden diese Teile reihenweise abgerissen, und letztendlich wurden ungefähr 150 geschnitzte Steine aus ihnen herausgenommen, die aus dem Gelson des Schiffes und des Chors, aus dem südlichen Tor, aus den Fenstern, beziehungsweise aus den Gewölberippen und aus anderen Orten stammten. Nach sorgfältiger Auswahl, Identifizierung und Bewertung dieser konnte der ursprüngliche Zustand des Gebäudes wiederhergestellt werden. 437

Árpád Tóth: Sakraler Raum, der als Phönixvogel aus dem Bischofstempel der Ofener Serben aufersteht

Serbische Kathedrale in Tabán – Die Ausstellung Die Erinnerung an die vermisste „Rác“- Stadt im Burgmuseum des Budapester Historischen Museums

Die Rezension konzentriert sich auf die serbische Kathedrale von Tabán, ein religiöses Zentrum der modernen Serben in Ungarn. Die Kirche, die das Hauptthema der Ausstellung ist, wurde während der Belagerung der Hauptstadt 1945 beschädigt und 1949 wurde die Kirche, die man wahrscheinlich noch restaurieren könnten, aus politischen Gründen von der stalinistischen Diktatur abgerissen. Heute steht auf ihrem Platz der Ofener Ausgang der Elisabethbrücke. Die identitätsbildende Kraft der Lokalität und die kulturelle, sprachliche Vielfalt ist seit der Großen Französischen Revolution massiv zerstört worden: Die Vielfalt, die jemals Europa kennzeichnete, wurde durch den Staat geführt und durch kulturellen Homogenisierungsmaßnahmen reduziert. Im Untergang von Tabán oder Óbuda manifestierte sich die Dampfwalze der ungehemmten Moderne, die von der Natur und der Natur gestalteten historischen Prozessen immer mehr entfernende menschliche Zivilisation kennzeichnet. Mit der Umgestaltung der Siedlungsstruktur auf industrieller Stufe verschwanden auch die Gemeinden im klassischen Sinne. Über die Interaktivität dieser Ausstellung hinaus bietet sie eine Art Zeitreise für den Museumsbesucher, der auch mit den ethnischen, kulturellen und menschlichen Antlitz des historischen Tabán trifft. 447

Vukosavljev Zorán: Über dem prädestinierten Moment – die Erneuerung einer Kirche

2015 wurde als Antwort auf die Herausforderung der Bedeutung der Momente das denkmalpflegerische Programm (wieder) auf den Weg gebracht, das im Erhalt und in der Erneuerung der Kultur im Karpatenbecken engagiert ist, und dessen grenzüberschreitende Säule in der Betreuung der Teleki László Stiftung der Römer Flóris Plan ist. Im Rahmen des Programms konnten die auf hohem professionellen Niveau bereitgestellten theoretischen Arbeiten von Architekten, die mit Denkmälern beschäftigen, Archäologen, Forscher und Restauratoren an vielen Orten dankbar der Arbeit von Maurer, Zimmerer, Dachdecker und Restauratoren mit der Absicht der Weitergabe unserer Kultur

verwirklicht werden. Die Gegenwart einer Gemeinde ist immer an einen bestimmten Ort und an (vergangenen) Ereignissen mit Perspektiven gebunden. Dazu, dass eine Gemeinde, eine Volksgemeinschaft, ein Volkes ihrer Existenz selbst empfinden und seiner Identität selbst bestimmen kann, sind die besiedelte Raum und die erfahrene Zeit notwendig. Es ist Zeit zu handeln.451

